

ХРИСТО НАСТЕВ

С П О М Е Н И от МИНАЛОТО В БОРЧЕСКА МАКЕДОНИЯ

/Посвещавам по случай чествуването 55 години от Илинденската епопея, като секретар на Ревизионната чета в Битолския револ. окръг до въстанието/.

В Охридска околия с четата на Долно-Дебърцко-Малесийския войвода Тасе Христов преди въстанието 1903 год.

Охридската околия беше разделена на пет револ. участъка, съобразно разположението на селата: Горнодебърцки, долнодебърцки, малесийски, Езерски и Дринколски – известни по наименованията на местностите.

След като приключихме обиколката ни с ревизионната чета в селата на Кичевската и Демирхисарската околии, придружени от четите в районните войводи Арсо Мицков и Йордан Пиперката, отидохме в с. Белица, където и денувахме. В това село получихме указание от Окол. комитет в Охрид да отидем в с. Мраморец, където ще ни посрещне с четата си Горнодебърцкия войвода Деян Димитров. Кичевския войвода с четата си се завърна обратно в района си, а ние с четата на Йордан Пиперката отидохме в с. Мраморец, посрещнати радушно от четата на Деян и населението. Това стана на първи март 1903 г. След общото организационно събрание в с. Мраморец, Йордан Пиперката с четата си се завърна в района си, а ние с четата на Деян отидохме в с. Турие, където ни посрещна с четата си Долнодебърцко-Малесийския войвода Тасе Христов. Придружени от четите на Деян и Тасе, посетихме няколко села в Горнодебърцкия револ. участък, след което Деян с

поласкан от указаното му внимание, старецът не просто, но с вдъхновение веднага изля чувствата си, обръщайки се към Т. Давидов:

- Видехте ли войводи, нашите младежи и женуря, които се надпреварваха и додоха на "мегдана" в селото ни ~~и~~^{не само} да те видят и добросат, но и да чуят твоето слово...? Денем и нощем нашите младежи са напред, оти за нив ке биде по арно и живота им по мил в свободна златна Македония.

Старецът се замисли, въздъхна, разчувствуван в себе си, вдигна ръце и продължи:

- Нашите македонски парници, гори и полета са мили и скъпо ~~и~~^и за нас. Под секоя бука има и юнак, които, како твоя милост, с пушка во раце да дебне и да се бори против нашите душмани, против робията ~~от~~^и нашите изедници и мучители на българския народ.

- За нас старите, како мене-продължи той-няма мегдан за юначина, ама денеска како ве гледам с тия златни пушки да се борите, връвта ме прихва^{на}. Неможейки да се борам, като тебе и тия юнаци в четите, каквото имаме ми е останало жалал го чинам на комите^{та}, а ~~я~~^язекс ке се борам со каквото мога докато душата ми ~~к~~^к при старостта ми за слободата на Македония-нашата родна земя мила".

При последните думи на стареца гласът и тона му се повиши, а от очите му прокапаха по косматите му бузи умилно едри сълзи. Поизбриса се с кокалевите си ръце, въздъхна дълбоко и продължи по развълнуван да говори:

- Во селата, където сте се нахранили да идете во ~~Македони~~^{Македони}, треба да минете преку връха на нашата ~~у~~^у араорман, дека снего уще не е стопен. Там и на агите яко не им ~~е~~^е държи да одат. Познавам от детинството ми целия балкан и селата.

Обръщайки се умилно към Давидов, прибо^и ви: "Приемете ме мене, войвода, да ви помага^м.

ако е потребно. Ако съм остарел с годините си, ама ногите ме още слушат. Не са ме усрамили очите и ушите ми. И пушката ми, която имам от младини, не ми тежи...

Тези думи на стареца не бяха от престараване, да се рекламира. В него говореше копнежа и убеждението му за упованието и вярата му в освободителната ни борба. Протягайки старческата си ръка с желанието му да се присъедини в четата ни, той изрази безрезервно чувствата си съкровенията промисъл в себе си за отлетелите му младини и физически сили за борба. Макар и простичко, той се вдълбочи достатъчно и за историческото минало на Охрид, за св. Климент, за Григор Пърличев, Братя Миладинови от Струга и пр.

Оста наизидателни бяха проявите и на стари жени в Цървена вода, които се нижеха една след друга на площада при посрещането ни да ни милват и благошавят умилно:

Една престаряла, но издържлива физически бабичка, пристъпвайки към нас при пристигането ни на площада да ни добросла, благоговейно приближи до Т. Давидов, като ѝ на ревиз чета хвана полата на офицерския му шинел и почна да го целува и с изразителен висок тон умилно извика:

"Да сте живи и здрави, дечиня! Дано да ме поживи Господ да видя и онуците ми како войници и офицери на слободна Македония

Тези и други умилни затрогнати прояви в селата, които посетихме с ревиз чета и в другите околии, са беспорни епизоди, които ярко отразяваха копнежа, вярата и упованието на българското население за успеха на освободението на Македония от турското робство. Така населението подчертаваше не само желанието си, но и своята безрезервна преданност и готовност да пожертвува и живота си за постигане целта на ВМОРО.

След общото организационно събрание, на което говори Т. Давидов, а след него и участковия войвода Тасе, напуснахме с Цървена вода и взехме д. 2-а стръмния планински път през билото на пл. Караорман за селата в Малесията. В авангард излезе четата от 12 души на Тасе. Това беше един съблазнителен излет за мераклиите туристи, но не и за нас от ревиз чета, физически изтощени при екстремните ежечасните ни маневри от село в село, от околия в околия, винаги изложени на всевъзможни изненади за живота ни от враг!

В НЕДРАТА НА ПЛ. КАРАОРМАН

Мъгливото мартенско време удесни нашия маршрут. От с. Цървена вода по билото на Караорман пътувахме денем — невиджани от никъде и от никого. Приказно беше изкачването ни по лъкатушния доста стръмен планински път до снежния *пресел* при върха на Караорман. Колкото повече се изкачвахме нагоре, мъглата оставаше под нас. Изморени, даде се парол за свободна почивка и спряхме движението ни. При слънчевия проблясък, любувайки се на природната панорама в низините под нас, пунаците запалиха цигарите си, а шегаджийте и масалджиите развързаха езичите си и се започнаха другарски закачки и смехурии. Увлечени, забравихме умората ни и поехме отново стръмния планински път към билото на Караорман.

Към обяд навлязохме в най-високата утйна седловина в недрата на Караорман за Генерална почивка и да се нахраним. В този момент всеки би ни завидел на обстановката с импровизираните развлечения при необикновения планински пейзаж, между вековни букови великани, чиито оголени от зимата клони

неприветливо стърчеха около нас увиснали и прилетели над снега. Това за нас беше неизбежен зимен бивак за отдиш, без никакво съмнение за изненади от вражеско око.

Тук нашия другар от ревиз, ни чета отец Тома Николов - "тежната Гемия", както го наричахме безобидно за смях, поогледа се наоколо, въздъхна възхитен и почна да пее любимата си песен: "Славно време, славен час в бой за свобода---" Четниците от двете чети едва ли очакваха това и всички почнаха в хор и песента: "О, македоние, родино мила земя си райска градина..." Стана весело. Всички охотно с вдъхновение пеехме.

В този момент войводата тасе христов, за да подчертае, че сме въвн от всяка изненада от врага, насочи пушката си към една бука и отправи два изстрела, след което каза: пайте слободни и запалете огньове, колкото сакате. Дърва бойлук, без пари-подхвърли шеговито тасе и прибави: "Тука е базата на организацията ни за Охридска околия. На агите не им държи яко лесно да идат тук, кога сакат".

Това беше на 6. III. 1903 г. при настъпване пролетта в бивуака ни цареше още голям сняг от зимата. Нахвърлихме гуните си върху клонки от дърветата и насядохме около наскладените големи огньове с идилия на хайдушката пригулка по неволя с вълнуещото ни желание и помисления за бъдещата ни свободна Македония.

Тома Давидов като началник на ревиз, ни чета, доста умело използва положението, като даде нареждане да се изпитат пушките на всички четници чрез стрелба и за правилното прицелване на всеки отделно, но не повече с по два патрона.

- Трябва да скъпим патроните си-предупреди Давидов-защото няма от къде да си набавим други". Така и стана. Под негово лично

от властта в нелегалност за преследването им.

В СЕЛО З Б Ъ Ж Д И

След служебната ни беседа с ръководното тяло на организацията в с. Присовляи, същата нощ отидохме в с. Збъжда. При посрещането ни бяхме изненадани от присъствието и на четирима добре въоръжени четници, които първи не добросаха, заедно с ръководителите на селския комитет. В този момент войводата Тасе се обърна към Т. Давидов, посочвайки най-стария от четиримата четници и каза затрогнат: "това е моя добър татко, а до него ~~е~~ моя брат Дойчин-новите комити, както ги виждате, като добри другари сега по оръжия, които ме заместват в мое отсъствие ~~и~~ Малесията с още двама четници от моята чета, под мое ръководство за действие.

- Стар е по години татко ми, но с младежко сърце - прибави неговито Тасе - не му мига окото с пушката му срещу манафите.

След разквартируването ни, като добри гости в с. Збъжда, научихме, че между населението се създадо голямо смущение, като научили, че ненадейно в къщата на Неџан Мойсов дошли двама турци на гости.

Указа се, че те често идвали в селата, единия от с. Нуслодежда, който продавал контрабандно тютун, а другия от с. Делагожди, като ковач поправял земеделски уреди и сечива, за да изкарват прехраната си. Познати били и не били лоши турци-золумджии. Еснаф турци-сиромаси.

- Никога не сме ги видели да носят в себе си оръжие - каза ни ръководителя на селския комитет и прибави - те често са говорили на свои познати и достове в селата, оти знаели, че има комити в селата, като

изявявали и желание да се якиги видят, ако е възможно с войводата и пр.

Понеже това потвърди с повече подробности и войводата Тасе Христов, който беше при нас, Т. Давидов даде веднага нареждане да се обсади негласно къщата на Недан Мойсов, след което да се поканят турците да дойдат при нас, ако желаят да се видят с войводата.

Без да подозират, че са в плен, веднага додоха. Доведе ги Недан Мойсов, като негови гости. С влизането им при нас доста се стреснаха и немоаха да се съвземат да кажат нито дума. Давидов, а след него и войводата Тасе побързаха да ги успокоят, като ги поканиха да седнат свободно при нас, като наши добри гости.

Те знаеха и говореха добре български на местен диалект, както и всички турци и арнаути в селата на Охридска околия, затова затова и без преводчик. Т. Давидов достатъчно им обясни кои сме, какви сме, защо сме дошли и в селата на Малесията, целта на ВМОРО и др.

— Ние се борим и ще се борим — каза им Давидов — против кекюмата, заради лошото управление и золумите над бедното население в селата, без разлика на вярата и народността му. Ние не сме нарамили пушките да гоним и да убиваме турците и арнаутите — еснафлии като вас. Че нашата борба е народна и като такава желателно е да се присъедините към нас и вие турците, които не по-малко от християните изнемогвате потискани и експлоатирани безбожно, чрез неговите везири, паши, бейлери, каймаками и пр. Така с обща борба обединени ще се създаде свобода, равенство и братство между народа и с еднакви политически права на всички в Македония. Ние комитите сме доброволен аскер и забити за свободна независима Македония, против султанската власт — каза им Давидов, след което

посочвайки присъствието на Тасе, прибави:
"Ето го вашия войвода, ако не сте го виждали".

Чашите гости-пленници този ден, не знаейки как да се изкажат, тяхните чувства в този момент се изразиха в тяхните сълзи, които пакапах неволно по косматите им, необръснати бузи. Своего разчувствие и двамата подчертаха доста вежливо с обичайното им турско "темане" за почит. Това беше израз на тяхното съгласие и безрезервна солидарност без думи.

За да подчертаят напълно одобрението си, което има каза Т. Давидов, допълнено и от войводата Тасе, двамата турци веднага станаха и се приближиха с раболепни поклони да целунат ръката на Давидов, но той рязко ги отклони, като порица всякакво подобно унижение на човешкото им достойнство и честолюбие.

Сконфузени от жеста и думите на Т. Давидов, побързаха да се извинят, че били прости и да не им се вменява постъпката за кусур, като дадоха и тържествено уверение, като извикаха "бесса", че ще служат верно и ще работят всичко, което им се възложи и което могат наедно с християните за постигане целта на комитета.

За по свободното им изказване, даде им се възможност без стеснение да говорят на майчиния им език. Първо заговори майстор-ковач от с. Делогожда /Охридско/, който смело и откровено изповяда и каза:

"От 15 години ходя по селата с черен труд да осигуря хляба на семейството си. Преди две години научих, че имало таен комитет на много мой добри достове в селата съм казвал, да не се съмняват от мене, че ще ги издам на хекюмата. Вярата си е вяра. Това не бива да не дели, да се гоним един с друг, когато е за доброто на "ехалето" /народа/,"

а да бъдем братя и да си помагаме. Аз и всички от моя еснаф турци в Охрид знаем, че Абдул Хамид в Истанбул и неговите садарзани са виновни за лошото управление, а не турците мохамедани.

У Ако имаше кой да ни учи и ръководи в заключение каза той, не само аз, но и всички турци, па и арнаутите, които не по малко изпитват золумите на хекюмата и страдат, ще бъдем наедно с вас да се борим.

В тази смисъл се изказа по турски с повече подробности и другия турчин от село Нуслодежди, който в заключение каза: "Ние турците в селата нямаме училища, а ходжи, които ни разправят само какво било писано в "корана". Прости сме и не разбираме нищо какво става по "дунята". Каквото ни заповядат от хекюмата в Охрид, това правим.

След като ги изслушахме и дадохме повторно честна дума с бесса, Т. Давидов с подобрани думи им внуши:

1. Че е желателно и са длъжни да агитират между своите близки и достове турци и арнаути, за да се постигне целта на ВМОРО

2. Че след като си отидат, да не съобщават никому нищо за срещата им с нас, за да не би да пострада някой от селото и пр.

Намеси се и войводата Тасе Христов, като им каза:

"Понеже дадохте пред нас клетвата "бесса" че ще служите верна на освободителното ни дело, от днес считайте се вече наши "аркадаши" и като таквия можете на всяко време да отивате слободно в селата, където ще дам заповед да ви се дава добър прием и съдействие за работата ви..."

При последните думи на Тасе, и двамата паднаха на колена, вдигнаха ръце като за молитва вд джамия и произнесоха високо и

тържествено глетвата си "бесса-бесса"

След тази церемония освободихме ги да си гледат свободно работата, за която са дошли.

За да се изпита е дело дадената "бесса" на излизане Тасе им възложи доставката на 30 чифта дървули и 10 патрондана от Охрид, необходими за четата, за покупката даде им се необходимата сума в брой. С тази грижа се задължи сам ковача-майстор.

Едновременно Тасе възложи на другия турчин доставката на три оки най-хубав тютюн за пушачите в четата четници. Той заяви, че имал такъв и веднага го донесе. По преценка от ръководителя на комитета в с. 36 бжд за цената на донесения тютюн дадох му се за три оки шест бели медниции /сребърни монети по 20 гроша/. Турчина се съфиса и отказа да вземе парите, като заяви, че го харизва подарък за четниците. Наложих му се да ги вземе, че ние не сме тръгнали да плякосваме букарите като него, а да ги браним от ония, които го огриват с рушвети и пр. паде му се да разбере, че комитетът се нуждае от услугите и съдействието на народа. След това свенливо бе принуден да приеме парите.

В последствие, когато бяхме в с. Велгоци над Охрид, получихме съобщение, че били доставени и приети поръчаните дървули и патрондани с точна сметка за стойността им и остатъка от парите, които му се дадох за целта.

В село ЪРЖИНО

Селото Ържино се числи към групата села с българско население в панинския участък "жупата", които административно са подведомствени на Дебърската околия, а по статута на ВМОРО към Малесийския револ. участък. С отиването ни в Ържино ни се указа особено гостоприемство. За посрещането ни бяха излезли вън от селото повече от 20 души селяни добре въоръжени, начело с ръководителя на селския комитет. От с. Ъбъжда бяхме взели с нас и таткото на Тасе дядо Христо - "стария комита", както го именуваха всички.

При денуването ни в с. Ържино научихме, че в същото село били приютени и другите членове от домочадието на дядо Христо. След като в с. Ъбъжда видяхме неговия син Дойчин, като адютант на татко си, в с. Ържино видяхме и другия му син Цветан - брат на Тасе, който ни се представи доста спретнато въоръжен, като помощник в четата на Дринкомския участък войвода Марко Павлев, които бяха дошли да ни информират за положението на организацията в този район, поради невъзможността да посетим селата с ревиз. чета, понеже слабо било организирано населението.

В с. Ържино се наложи да удовлетвори желанието и на майката на войводата Тасе Христов да виделя с очите си началника на ревизионната чета Т. Давидов, за да ѝ се "згреяло сърцето", както се е изразила на ръководителя на селския комитет, който я доведе и представи лично на Давидов. Още с пристъпването си да ни доброса, умилно се приближи да целуне първо ръка на Давидов, но той я отклони, като ѝ каза шеговито: "Ако съм с брада, не съм поп, нито владика да ми целувате ръка..."

След това тя приближи към отец Тома Николов - четник в щаба на ревиз. ни чета,

- Како ќе чинам во Бугария, когато нашите дечиня са тука с пушки во планината да се борят? Огато и вие от Бугария сте дошли да се борите за Македонија, голям срам ќе биде за нази да бягаме, когато тука сме потребни. Пощо ми е животот во тугина? Да ве оставим да ве затрият ли нашите душмани? Ќе се бориме и ние жените, барабар со вази, за да ви помогнем, па како е рекъл господ за всички, така и за нази - бяха последните й думи.

При тази сцена всеки би се трогнал. По особено изпитахме това чувство ве себе си и ние, като я слушахме, а не по малко с умиление и нейния син Тасе и съпругът й дядо Христо - "стария комита", които бяха при нас.

Тя с нищо не прояви отчаянието, свойствено на всяка изтерзана майка. Това не беше момент само на излияния на чувства. В нея заговори откровен и безрезервно съзнанието й за смела борба на всяка цена и всички дружни сили с упование и пълна вяра за бъдещето на свободна Македонија.

Възвраща ден-привечер, след майката на Тасе, додоха да ни добросат и други две жени от с. Ъркино, петимни да укажат положението на синовете си, обявени в нелегалност. Комити

Огато Т. Давидов, а след него и отец Тома, като духовно лице, заговорих с тях да удовлетворят желанието им, за да ги утешават и ободряват с наиздателни думи, едната от тях простичко, но доста изразително каза:

"Та ние сме кандисали на маките още когато сме се родили под турското робство в Македонија, ама не се търпи веќе---Но како е тръгнало-прибави тя-няма да им иде за много време агаляка на поганците..."

Другата жена нетърпеливо побърза да прибави:

"Молиме се на Господ, ако има, да ни ги поживи дечинята-юнаци као вас, шо' сте нарамили пушките да се борите за да ни улекнат маките народни, да добием слободата на Македонија. Ќе се борим и ние жените барабар, ако ни дадете пушки..."

На такива умилни сцени, ние с ревиз чета бяхме свидетели и в селата на другите околии, които посетихме.

Всеки на мое место при тия сцени би си направил извода за копнежа и въждедението при изказването на тези прости, но будни в съзнанието си селянки, с които е свързана и всяка народна жертва в освободителната ни борба. В тяхните излияния при разказите им, не схванях нито нотка в думите им за униние и скръб от незавидното им преживяване с терзания.

Внушителната въоръжена сбирка и боеви
упражнение в местността "Ума" от селата
в планинския револ. подучастък "Жупата"

След служебната ни конференция с ръководното тяло на организацията в село Ържино, не сметохме необходимо да посетим с ревиз. чета селата и в следния планински участък "Жупата", който административно се числеше към Дебърската околия.

По усмотрението на Малесийския войвода Тасе, в чийто револ. район по местоположението им се числяха и селата разположени в недрата на планинската област Жупата, като взехме в съображение ценното мнение на ръководителя в с. Ържино, което се числеше към същия револ. участък, организира се обща организационна служебна среща с ръководителите на организациите от селата в Жупата, която се състоя денем в уютната за целта местност "Ума"

Наедно с поканените ръководители от селата: Локов, Жупа-Селце, Буринец, Вита, Осолница, Елесци, Глубочица, Таш-Мирниче, включително и от с. Ържино, додоха по тяхно желание и по видните членове на организацията. В тези села Всички се явиха добре въоръжени с турски мартини, доставени лично със свои средства, от арнаутите в Дебърската кааза. Те не бяха малко, и ~~всички~~ всеки беше нарамил в торбата си по нещо за ядене.

Тяхното явяване с оръжието си достатъчно изненада. Това беше беспорна проява на една манифестация, която без думи илюстрираше не само положението на организ. в тези села, но и копнежа за подготовката в населението за освоб. ни борба. При това положение, само по себе си се измени и характера на и целта на срещата. От съвещателна организационна, тя стана боево-подготвителна.

с единични, групови и общо маневрени упражнения в Гората, под личното ръководство на Т. Давидов, като н-к на ревизионната чета.

След като ни добросаха и стигна за музикантите, петимни да чуят словото на Давидов, състоя се обща конференция, която по своя състав се изрази и остана, като легендарен епизод в освободителна борба в Македония.

Поволни от словото на Давидов, а още повече ентусиазирани и от боевите упражнения, в края всеки сложи на общата трапеза донесените провизии за храна, та стана весело в Гората, където всеки изля и чувствата си в този момент за бъдещето на свободна независима Македония. Така след пищната другарска трапеза се разделихме радостно уверени и в целта на ВМОРО.

В ПЛАНИНСКАТА МЕСТНОСТ "ЕЗЕРИЩЕ"

На 9 март 1903 г. — първи ден на пролетта, бяхме в планинската местност "Езерище", за която беше свикана и се състоя служебна обща организационна поверителна среща с всички легални ръководители на организацията в селата, без изключение, в Малесийския революционен район. Тази среща се ознаменава, като съвпадение и поради чествуването на пролетта с една задушевна другарска прогулка, за която всеки беше донел и достатъчно провизии в недрата на Караорман. О своето естество, тази среща, при разискванията и взетите решения, беше беспорна областна конференция на открито. Така и с отделните ни беседи в присъствието на малесийския войвода Тасе, ние с ревиз чета можахме можахме да се информираме всестранино за положението на организацията изобщо в Малесията и подготовката на населението в селата за бъдещата революционна дейност.

Така се уверихме и за създадената циркулираща легенда, че Малесията в Охридска околия е "царщината" на войводата Тасе Христов. С тази констатация в себе си напуснахме Малесията.

Тасе Христов, макар и без образование, от с. Присовяни беше не само добър, съобразителен във всяко отношение войвода, но и беспорен добър другар на четниците си в четата му.

Варна, 20.VII.1958 г.